

Бодюл Євген Миколайович –
кандидат юридичних наук, начальник
відділу організації науково-дослідної
роботи Національної академії
внутрішніх справ

ЗАПОБІГАННЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИЙ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Надана кримінологічна характеристика та визначено основні напрями запобіжної діяльності щодо транснаціональної злочинності у сфері господарської діяльності, торгівлі людьми, незаконного обігу наркотичних засобів та зброї.

Ключові слова: транснаціональна злочинність; організована злочинність; законодавство; правоохоронні органи; запобігання; міжнародна діяльність.

Дана кримінологическая характеристика и определены основные направления предупредительной деятельности по транснациональной преступности в сфере хозяйственной деятельности, торговли людьми, незаконного бега наркотических средств и оружия.

Ключевые слова: транснациональная преступность; организованная преступность; законодательство; правоохранительные органы; предотвращение; международная деятельность.

Provided criminological characteristics and the main directions of preventive activities of transnational crime in the area of economic activity, human trafficking, illicit drugs and running weapons.

Keywords: transnational crime; organized crime; law; law enforcement; prevention; international activities.

Найважливішими умовами розбудови України як правової держави є завершення реформування системи кримінальної юстиції, приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів, що відбувається у період становлення ринкових відносин під впливом тривалої економічної кризи, безпрецедентної тінізації економіки, криміналізації суспільних відносин. Особливу небезпеку для розбудови молодій державі й формування громадянського суспільства становлять суттєві зміни в структурі злочинності, що набуває ознак організованої й транснаціональної. За даними МВС, на території України у 2003–2013 рр. виявлено 389 організованих груп та злочинних організацій з міжнародними й транснаціональними зв'язками.

Передумови транснаціональної злочинності виникали у надрах тіньової економіки колишнього СРСР наприкінці 1970-х – на початку 1980-х років у колах, що мали можливість виходу за кордон. Розвитку

організованої злочинності сприяли такі фактори: лібералізація зовнішньоекономічної діяльності, руйнування єдиного економічного простору, відсутність ефективно охоронюваних кордонів, ослаблення держави та її інституцій, політична нестабільність, корупція. Під час перебудови й стихійного переходу до ринку злочинні організації використовували транснаціональні можливості (що відкривалися) для контрабандного вивозу нафтопродуктів, золота, металів, сировини, озброєння, валюти, антикваріату й творів мистецтва в інші країни, контрабандного й безмитного ввезення товарів в Україну [1].

Організована злочинність у нашій країні на початку XXI століття поступово набуває якостей транснаціонального явища, стає реальною загрозою демократичним процесам в Україні як за своїми масштабами, так і за руйнівним впливом. Транснаціональна злочинність, розповсюдження якої постійно зростає, формує середовище, що загрожує соціально-економічному розвитку кожної з держав. Вона здатна не лише розширювати свою діяльність, й націлювати її на підрив безпеки економіки багатьох країн, насамперед тих, що розвиваються, та країн з перехідною економікою. Це – небезпечне явище, що має глобальний характер, від нього не захищена жодна країна чи регіон. У зв'язку з цим, необхідно адекватно оцінювати масштаби та ступінь його загрози.

Основні фактори, що сприяють розвитку транснаціональної злочинності, – це: відсутність до останнього часу необхідних законів про боротьбу з організованою злочинністю взагалі й транснаціональної зокрема; законів, що переслідують за відмивання «брудних» грошей; ефективно діючої системи правоохоронних органів; жорсткого валютного, фінансового, банківського, податкового та іншого економічного контролю, добре обладнаних кордонів і чітко налагодженої митної та міграційної служб; державного усвідомлення небезпеки «своїєї» і «чужої» транснаціональної злочинності; політичної волі для боротьби з нею [2].

На початку перебудови процесу криміналізації суспільства сприяли величезні ресурси: не поділена державна власність; високі технології озброєнь і засобів масового ураження, включаючи хімічні й ядерні матеріали; незаповнений ринок для незаконних товарів і послуг; хабарництво й корупція посадових і службових осіб, у тому числі й у системі кримінальної юстиції; злидарський стан значної частини населення; високий рівень безробіття населення, викинутого державою, у тому числі висококласних фахівців, учених, які намагаються вижити будь-яким шляхом; острах влади, деяких політичних і громадських діячів бути «авторитарними» і встановити твердий соціально-правовий контроль над кримінальною економічною діяльністю.

На сьогоднішній день під транснаціональною організованою злочинною діяльністю слід розуміти здійснення злочинними організаціями незаконних операцій, пов'язаних з переміщенням потоків інформації, грошей, фізичних об'єктів, людей, інших матеріальних і нематеріальних засобів через державні кордони з метою використання сприятливої ринкової кон'юнктури в

одній або кількох іноземних державах для одержання істотної економічної вигоди, а також для ефективного ухилення від соціального контролю за допомогою корупції, насильства й використання значних розходжень у системах кримінального правосуддя різних країн.

За даними МВС, на території України у 1997 році виявлено 24 організовані групи та злочинні організації з міжнародними зв'язками, у 1999 – 9, 2002 – 21, 2006 – 28, 2009 – 29, а у 2011 – 34. Починаючи з 1997 року органами внутрішніх справ знешкоджено 389 злочинних угруповань з міжнародними (транснаціональними) зв'язками (у середньому 26 на рік) [3].

За даними Головного управління МВС України по боротьбі з організованою злочинністю, понад 2 тис. громадян України втягнені у світові транснаціональні злочинні формування. Вони мають стійкі зв'язки зі злочинними структурами країн СНД, Балтії, США, ФРН, Польщі, Угорщини, Туреччини та інших держав. За оцінками закордонних експертів, злочинцями з СНД поміщено в західних банках не менш як 50 млрд дол. США [4].

Найнебезпечнішими виявами транснаціональної злочинності, характерними для сучасної України, є злочинність у сфері господарської діяльності, легалізація (відмивання) коштів та іншого майна, одержаних злочинним шляхом; злочинність, пов'язана з торгівлею людьми та нелегальною міграцією; злочинність, пов'язана з незаконним обігом наркотичних засобів та зброї.

У господарській сфері криміналітет установив тотальний контроль над комерційною мережею торгівлі, валютний обіг тіньової економіки становить 8–10 млрд доларів, тіньова економіка є джерелом існування 75 % населення України, 60 % капіталу утримують кримінальні структури, 90 % фірм перебувають під впливом кримінальних структур. Таким чином, організована злочинність у сфері господарської діяльності, накопичуючи значний капітал, інвестує його не у розвиток вітчизняної економіки, особливо промисловості, а навпаки, вивозить в офшорні зони для наступного відмивання, а також використовує лібералізацію зовнішньоекономічних відносин, бере участь у торгових відносинах, які є живильним середовищем для розвитку транснаціональної економіки. Так, згідно з оцінками експертів Всесвітнього банку, щорічно до 10 млрд доларів вивозиться з України за кордон. Унаслідок цього держава втрачає не тільки важливі для її внутрішнього ринку ресурси, а й не має достатніх коштів для стабілізації економіки й соціальної сфери. Усі зазначені фактори призводять до формування «тіньової економіки», що взагалі має міждержавний характер, домінуючими сегментами якої стали: нелегальний експорт капіталів; корупція; нелегальні зовнішньоекономічні операції; неповернення коштів закордонними партнерами й перерахування їх на спеціальні рахунки; угоди з іноземними партнерами за змовою з ними про поділ коштів; шахрайська діяльність трастових та інвестиційних компаній, а також фірм і банків. За деякими оцінками, за кордоном знаходиться майже 20 млрд доларів, нелегально експортованих з України [5, с. 24].

Певним індикатором транснаціональної злочинності в Україні є так звана торгівля «живим товаром» – пряме й непряме втягнення громадян у проституцію, їх вивіз за кордон та продаж у наложниці, нелегальний ввіз, вивіз та експлуатація робочої сили громадян інших країн тощо. У національному кримінальному законодавстві відповідальність за такі діяння передбачена статтею 149 Кримінального кодексу (КК) України «Торгівля людьми або інші незаконна угода щодо людини» [6, с. 14].

МВС України співпрацює з Міжнародною організацією з міграції в Україні у напрямку запобігання та боротьби з таким кримінальним явищем, як торгівля людьми. Питання протидії міжнародному трафіку залишається надзвичайно актуальним як для України, так і для всього світового співтовариства, однак сьогодні життя та здоров'я людини, на жаль, продовжують залишатись «розмінною монетою» в руках злочинців.

За інформацією Міжнародної організації з міграції, останніми роками близько 400 тис. наших співвітчизників виїхали у пошуках роботи за кордон; з них понад 100 тис. українських жінок потрапили у тенета ділків секс-індустрії країн-реципієнтів.

Загальний рівень цього виду злочинності в Україні відображають статистичні дані МВС України, згідно з якими з часу введення кримінальної відповідальності за торгівлю людьми (з березня 1998 р.) виявлено 2921 такий злочин (1998 р. – 2, 2000 р. – 42, 2001 р. – 89, 2003 р. – 289, 2006 р. учинено 376, 2009 р. – 379, 2010 р. – 399 злочинів). У 2002 р. кількість виявлених потерпілих від торгівлі людьми становила 198 осіб, у 2006 р. – 393, а у 2011 р. – 477 [7].

З моменту встановлення кримінальної відповідальності за торгівлю людьми в Україні правоохоронними органами України порушено у 1998 р. дві кримінальні справи, 1999 р. – 11; у 2000 р. – 42; 2002 р. – 169; 2004 р. – 269; 2006 р. – 376; 2007 р. – 359; 2008 р. – 322; 2011 р. – 399 [7].

Органами внутрішніх справ України постійно вживаються організаційні та практичні заходи, спрямовані на перекриття каналів перебування та переміщення українських громадян за кордон з метою експлуатації. Головна роль на даному напрямку оперативно-службової діяльності належить створеному у 2005 році Департаменту боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, та відповідним управлінням (відділам) Головних управлінь та Управлінь МВС України в областях, містах Києві та Севастополі. У липні 2010 року перейменовано у Департамент боротьби з кіберзлочинністю і торгівлею людьми.

У позитивному аспекті відмічено зусилля Міністерства щодо протидії цьому виду транснаціональної організованої злочинності як Урядом України, так і міжнародною спільнотою, яка активно стежить за послідовними та рішучими кроками України на шляху подолання цього ганебного явища, що грубо порушує права та свободи співвітчизників. Незважаючи на те, що провідна роль у протидії торгівлі людьми належить безпосередньо правоохоронцям, без об'єднання зусиль усіх зацікавлених органів, урядових та неурядових організацій досягти позитивних зрушень

неможливо. Лише завдяки спільній роботі в цій сфері можна забезпечити належний захист прав та законних інтересів наших співвітчизників.

Проблемним аспектом щодо запобігання торгівлі людьми є відсутність національного механізму виявлення й адаптації постраждалих від торгівлі людей, що є потужним інструментом держави щодо попередження сучасних форм работоргівлі, поновлення й захисту прав жертв, а також їх реабілітації [8, с. 290].

Потребує прискорення прийняття в Україні нової Програми реалізації державної політики у сфері протидії поширенню торгівлі людьми, боротьби з незаконною угодою щодо людини на найближчі п'ять років, що має передбачити забезпечення балансу заходів, спрямованих на запобігання та протидію у цьому напрямі.

Транснаціональні зв'язки злочинних угруповань України з країнами СНД і злочинними організаціями далекого зарубіжжя використовуються для ввезення в Україну й транзиту через її територію наркотиків, зброї та інших товарів.

Наприкінці ХХ століття значно посилюється потік наркотиків до нашої держави з країн далекого зарубіжжя, зокрема з регіонів Південно-Східної Азії. При цьому, як показує практика, прикордонна та митна статистика, територія України найчастіше використовується для транзитного перевезення наркотиків у Західну Європу.

Характерною рисою транснаціонального наркобізнесу є перетворення українського транзитного шляху на додаткову зону збуту контрабандних наркотиків.

За даними МВС України, протягом 2010–2011 рр. органи внутрішніх справ ліквідували понад 550 каналів збуту наркотичних засобів, зокрема, з незаконного обігу вилучено: 176,5 кг героїну, 82,8 кг марихуани, 41,6 кг кокаїну, 8,2 кг амфетамінів, 40,1 кг макової соломи, 5,3 л опію [9].

Поширення наркоманії в нашій країні супроводжується різким зростанням рівня наркозлочинності. Спостерігається збільшення кількості осіб, які зловживають наркотиками, а різке зростання цін на такі засоби створюють сприятливі умови для формування організованих груп причетних до нелегального наркобізнесу. Зокрема, за роки незалежності України (1991–2011 рр. включно) кількість щорічних злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків збільшилася майже у шість разів (з 11,3 тис. у 1991 р. до 56,8 тис. у 2011 р.), у т. ч. тих, що пов'язані зі збутом наркотиків, – у 17 разів (з 1 тис. у 1991 р. до 16,9 тис. у 2011 р.), викритих утримувачів наркопритонів – у 13 разів (з 162 у 1991 р. до 2150 у 2011 р.). Усього за період 1991–2011 рр. органи внутрішніх справ викрили понад 800 тис. наркозлочинів, з яких 211 тис. пов'язані зі збутом наркотиків [9, с. 3].

Необхідно терміново запровадження національної антинаркотичної політики, позитивні сторони якої можна було б узяти на озброєння, адже згідно із концепціями національної безпеки в деяких країнах наркотична загроза належить до головних внутрішніх загроз. Тим більше, в Україні,

згідно із Законом України «Про основи національної безпеки України», навіть саму можливість незаконного ввезення в країну наркотичних засобів віднесено, разом із поширенням наркоманії, до загроз національним інтересам і національній безпеці держави.

Потребує прийняття в Україні нова Програма реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, отруйних і сильнодіючих лікарських препаратів на найближчі п'ять років, що має передбачити: забезпечення балансу заходів, спрямованих на попередження та припинення незаконного розповсюдження наркотиків і зниження попиту на них; удосконалення порядку регулювання законного обігу наркотиків і протидії їх витоку в незаконний обіг; попередження незаконного споживання наркотиків; удосконалення методики лікування й соціальної реабілітації хворих на наркоманію; організацію дієвого митного й прикордонного контролю, припинення ввезення в Україну й транзиту через її територію наркотиків; забезпечення ефективного співробітництва України з іноземними державами та міжнародними організаціями в боротьбі з транснаціональним наркобізнесом; активну участь у розробленні нових міжнародних договорів у цій сфері, імплементацію наявних міжнародно-правових норм у національне законодавство України.

Також слід звернути увагу й на транснаціональну злочинну діяльність у сфері незаконного обігу зброї. За даними МВС України, наша держава є територією для транснаціональної злочинної діяльності у сфері незаконного обігу зброї та боєприпасів, адже частка злочинів проти громадської безпеки в загальній структурі злочинності у 2011 р. становила 2,6 % (було вчинено 11 437 злочинів). Водночас у структурі злочинності проти громадської безпеки незаконне поводження зі зброєю є найбільш розповсюдженими злочинами та становить їх більшість. У 2002 р. цей показник становив 95,9 %, 2004 р. – 96,7 %, 2006 р. – 97,7 %, а у 2011 – 98,1 %. Отже, частка незаконного поводження зі зброєю у структурі злочинів проти громадської безпеки зростає на 2,2 % [7; 9; 10, с. 192].

Наведені цифри свідчать насамперед про наявність певних проблем з виявленням цих злочинів, ніж про зменшення їх реальної кількості, ураховуючи й високий рівень латентності, яким вони характеризуються.

Відповіддю на загрози, що несе в собі транснаціональна злочинна діяльність у сфері незаконного обігу зброї та її небезпечні наслідки, має стати завершення формування загальнодержавної системи контролю за транснаціональною злочинною діяльністю у сфері незаконного обігу вогнепальної зброї, постановка її на чітку законодавчу нормативно-правову основу.

Протягом останнього десятиліття в СНД з'явилися нові види організованих злочинів, насамперед у фінансово-кредитній сфері: підробка банківських чеків і кредитних карток, випуск і поширення незабезпечених цінних паперів, проведення незаконних операцій з переказу за кордон великих грошових сум, фіктивні банкрутства тощо.

МВС України приділяє значну увагу питанням удосконалення участі органів внутрішніх справ у міжнародному співробітництві. Відповідно до цього, одним із основних завдань співробітництва є забезпечення ефективної участі підрозділів МВС України у міжнародному співробітництві й, передусім, у боротьбі зі злочинами, що мають транснаціональний характер, а також використання світового досвіду й потенціалу міжнародного співробітництва для вдосконалення діяльності органів внутрішніх справ.

Міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю має передбачати: зміцнення законодавчої та нормативної бази участі МВС України в міжнародному співробітництві; забезпечення співпраці з іноземними партнерами; участь представників МВС України в заходах міжнародних правоохоронних організацій; участь у міжнародних миротворчих місіях та операціях; співробітництво у сфері підготовки поліцейських кадрів; кадрове забезпечення міжнародних зв'язків; наукове та науково-технічне співробітництво з іноземними державами; інформаційне забезпечення міжнародних зв'язків; упровадження позитивного досвіду міжнародного співробітництва.

Отже, метою ефективною протидії транснаціональній злочинній діяльності запропоновано продовжити реформування правоохоронної системи та приведення її у відповідність зі світовими правовими стандартами; здійснювати матеріально-технічне й кадрове забезпечення спецпідрозділів, які протидіють транснаціональній злочинності; створити інформаційний міжвідомчий банк даних, що містив би інформацію про транснаціональну діяльність; розширити участь вітчизняних правоохоронців у міжнародних і всесвітніх операціях (міжнародні контрольовані поставки, накопичення та реалізація даних про наміри міжнародних злочинних організацій); з огляду на Стратегію та План заходів Європейського Союзу в боротьбі з транснаціональною злочинністю, забезпечити подальшу інтенсифікацію співробітництва між Україною та Європейським Союзом у цій сфері, адаптацію національного законодавства до законодавства Європейського Союзу; організувати проведення широкомасштабного соціологічного дослідження латентності транснаціональної злочинності в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вербенський М. Г. Транснаціональна злочинність / М. Г. Вербенський : [моногр.]. – Дніпропетровськ : «Ліра ЛТД», 2009 – 355 с.
2. Шеслер А. В. Влияние глобализации на организованную преступность / А. В. Шеслер // Вестник Владимирского юридического института. – 2009. – № 2. – С. 157–163.

3. Злочинність в Україні. Основні показники стану та структури злочинності за 2005–2013 роки : стат. зб. – К. : ВПЦ МВС України, 2013. – 201 с.
4. Аналітичний огляд МВС України / Укрбюро Інтерполу. – К., 2013. – 29 с.
5. Кузьмін Р. Р. Господарсько-правовий механізм декриміналізації економіки України : [моногр.] / Р. Р. Кузьмін. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2011. – 376 с.
6. Галустян Ю. М. Торгівля людьми як соціальна проблема сучасності: погляд експертів / Ю. М. Галустян // Співробітництво держав та громадськості з питань протидії торгівлі людьми / [за ред. О. М. Бандурки]. – К. ; Х. : Нац. ун-т внутр. справ, 2009. – С. 13–17.
7. Стан та структура злочинності в Україні / Статистика МВС України 2005–2010 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/170319;jsessionid=A731C5052445AA6858DFFCB154356D82>.
8. Небитов А. А. Загальні засади торгівлі людьми в Україні / А. А. Небитов // Митна справа. – 2010. – № 6. – Ч. 2. – С. 289–299.
9. Карпенко Є. М. Запобігання незаконному обігу наркотичних засобів міжнародними правоохоронними організаціями (на матеріалах Інтерполу та Європолу) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Є. М. Карпенко. – К., 2011. – 19 с.
10. Міняйло Н. Є. Транснаціональна злочинна діяльність у сфері незаконного обігу вогнепальної зброї / Н. Є. Міняйло // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2011. – № 4. – С. 190–195.